

BELGELER / DOCUMENTS

HARP'DE HASTA TEDAVİSİ*

Alman Etibba-yı Askeriyesinden Charite Tıbbi Müdürü Miralay Şaper'in (Hermann Schaper) Konferansı

Günümüz Türkçesine Çevirenler

Ökkeş NARİNÇ** & Ferdi AKALAN***

Öz: Harp'de hasta tedavisi başlıklı bu çalışma Alman Askeri Tabiblerinden ve Berlin'deki Charite Devlet Hastanesi'nin müdürü olan Hermann Schaper'in 1866 ve 1871 yılında Almanlar tarafından Fransa'ya yönelik gerçekleştirilen askeri hareketler sırasında yaşanan hastalıklar, yaralanmalar gibi tıbbi durumlara dair değerlendirmesini içeren konuşmasının günümüz Türkçesine çevrilmiş halidir. İlgili konuşma bir konferansta gerçekleşmiş ve aslının Almanca olduğu düşünülmektedir. İlgili konuşma metnini Almancadan Osmanlı Türkçesine tercüme eden kişi ise Operatör Binbaşı Ömer Lütfi'dir. 1330 (1914-1915) tarihinde İstanbul'da Matbaa-i Hayriye ve Şürekası tarafından basımı yapılmıştır. Metinde genel itibarıyla savaş sırasında ve savaşa ara verildiği süreçte hafif ve ağır yaralıların nasıl sevk ve tedavi edileceği, tedavi sırasında hastaların nerede ve nasıl tutulacağı, nelerle beslenmeleri gerektiği gibi oldukça teknik bilgiler verilmiştir. Diğer taraftan Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine çevirirken bilinmeyen kelimelerle ilgili kelimenin geçtiği sayfanın hemen altına dipnot şeklinde bir sözlük oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hermann Schaper, Ömer Lütfi, Savaş, Tedavi, Konferans.

* Belge TBMM dijital arşivinden temin edilmiştir.

** Doç. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ABD., onarinc@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9486-8956.

*** Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tarih Bölümü Öğrencisi, akalanferdi@gmail.com.

Narinç, Ö., Akalana, F. (2022). Harp’de Hasta Tedavisi “Alman Etibba-yı Askeriyesinden Charite Tıbbi Müdürü Miralay Şaper’in (Hermann Schaper) Konferansı”. ANKARAD, 3(6), 463-481.

PATIENT TREATMENT IN WAR

Abstract: This study, titled Patient Treatment in War, includes the evaluation of Hermann Schaper, one of the German Military Doctors and the director of the Charite State Hospital in Berlin, on medical conditions such as diseases and injuries experienced during the military operations carried out by the Germans against France in 1866 and 1871. It is a translation of his speech into modern Turkish. The relevant speech took place at a conference and is thought to have been originally in German. The person who translated the relevant speech text from German to Ottoman Turkish is Operator Major Ömer Lütfi. It was published by Matbaa-i Hayriye ve Şürekasi in Istanbul in 1330 (1914-1915). In general, technical information is given in the text, such as how the lightly and severely wounded will be referred and treated, where and how the patients will be held during the war, and what they should be fed during the war. On the other hand, when translating from Ottoman Turkish to today's Turkish, a dictionary in the form of a footnote was created just below the page where the word about unknown words was found.

Key Words: Hermann Schaper, Ömer Lütfi, War, Treatment, Conference.

16 : aded

Gülhane seririyatı külliyat-ı mesaisi

464

Harbde Hasta Tedavisi

Alman Etibba-yı Askeriyesinden Şaritenin Tıbbi Müdürü
Miralay Paşer’in Konferansı

Mütercimi

Operatör Binbaşı

Ömer Lütfi

Dersaadet

Matbaa-i Hayriye ve Şürekası

1330

Harbde Hasta Tedavisi

Harbde hasta tedavisi tabibi vakt-i hazıriyeden daha müşkil ve mütevvvi vezaifin ifasına maruz bulundurur. Burada size tasvir etmek istediğim bu bahis her tabibin hasta başında öğreneceği usul-i tedavinin hususiyetini

piş-i¹ nazara almak olmayub ale’l-umum hasta tedavisidir. Zamanımızda harbin pek karışık ve müşkil ahvali arasında erişmek istediğiniz gayenin – Avusturya 1866 ve Fransa 1871 seferlerinde bi’z-zat gördüğüm birçok müşahedât² ile mütetevvic³ tafsilata⁴ binaen size bir icmal⁵ ameliyesini resmedeceğim.

Harbin tekâmül⁶ eden nukat-ı⁷ esâsiyesi nazar-ı mütalaaya alındığı halde meydân-ı harbde hasta tedavisinin aksam-ı asliye⁸ ve mühimmesi kendi kendine meydana çıkar. Biz başlıca üç devir tefrik ve kabul etmeliyiz.

- 1- Ordunun meşi⁹ ve hareketi esnasında
- 2- Kati’ vaka-yı harbiye esnasında
- 3- Bu münasebet ve vefayeden mütevellid¹⁰ ahval esnasında yani muharebeyi müteakip mamafih¹¹ bu devirleri birbirinden tamamıyla tefrik¹² etmek mümkün değildir. Bi’l-akis zaman ve mekanca birbirinin yanı sıra kabul etmek zaruridir.

Ordunun meşi ve hareketi esnasında hasta tedavisi vakt-i hazıriyede gene hemen müşabih¹³ olup kısm-ı azamı manevraların verdiği tecrübe ile sizce malum olub orada öğrenemediğiniz kısm-ı diğerini dahi “teşkilat-ı sıhhiye-i seferiye “nizamnamesinin mevad-ı¹⁴ aidesi arasında açık ve kati’ bir surette muharrer bulabileceğinizden müşkilata maruz kalmazsınız. Hasta tedavisinin taht-ı emniyete alınması icap eden en ehemmiyetli devir şüphesiz ikinci devri olup semeredar¹⁵ bir surette icra-yı faaliyet esaslı bir

¹ Huzur, ön, ileri, taraf.

² Gözle görülen şeyler, görüşler.

³ Taç giymiş, taçlı, (bu cümlede önemli kıymetli anlamında kullanılır).

⁴ Açıklamalar, izahatlar.

⁵ Kısaltmak, hülâsa etmek, kısa anlatmak.

⁶ Olgunlaşma, olgunlulukluk.

⁷ Noktalar.

⁸ Asıl kısımlar, bölümler.

⁹ Yürüyüş, gidiş.

¹⁰ Doğan, ortaya çıkan.

¹¹ Öyle olmakla beraber.

¹² Ayırt etme, ayırma.

¹³ Benzeyen, benzer.

¹⁴ Maddeler, malzemeler.

¹⁵ Faydalı.

teşkilat ile müesses evamil-i muhtelifenin birbirini ve leyyan¹⁶ tatbik ve icrasıyla mümkün olur.

Bu ser-i hâvin en güzide şakirdi olan Periwinkle Frederick zamanının harb etibbası¹⁷ bu Stromeyer Pirogov ve son zamanlarda Bergman von Coller gibi en mücerrib¹⁸ harb ittibâsının müttefiken kabul ettikleri vechle¹⁹ harbde hasta tedavisi doğru bir teşkilat ve şiddetli bir inzibat sayesinde mümkün olur.

En mücerrib ellerle yapılan ameliyatın cerha tedavisinin yani tedavi-yi müteahhirenin²⁰ teşkilatının fenalığı hasebiyle hakkıyla icra edilememesinden meş’um²¹ neticeler verdiğini gördüğüm gibi tecrübesiz ve mümarâsesiz²² ellerle ve nakıs²³ bir surette yapılan ameliyatın mahzan²⁴ tedavi-yi müteahhirenin hüsn-i icrası sayesinde güzel neticeler verdiğini dahi gördüm. Size doğruca büyük sargı mahalinde hasta ve mecruh tedavisinden bahsedeceğim.

Bu bahsi mösyö Bergman cerrahi nokta-i nazarından klasik bir surette tasvir ve izah ettiğinden ilaveten arz etmek istediğim nokta-i nazarım: sıhhiye bölüğü ser tabibinin büyük sargı mahalinde bolca içecek iyi su ve vesait-i ihrakiye²⁵ tedarik etmesi icap eder. Bu sayede gerek cerrahlık için ve gerekse kahve, çay tabhı²⁶ için icab eden su kâfi mevcut miktarda kaynatılmış olur. Vesait-i mefrahe çokça bulunması lazım geleceği gibi lüzumunda isti’mal²⁷ edilmek üzere çay, şarap ve konyak ve çorba dahi hazır bulundurulmalıdır.

Bir de Bergman’ın söylediği gibi kabil nakl-i mecruhiyenin hutut-ı²⁸ harbiyenin arka taraflarına sevklerinin lüzum ve ehemmiyetini der-hatır ettirir ve mecruhiyenin sür’at-ı mümkün ile icab eden mahallere ve uzun müddet nakle tahammülleri olmayanların seyyar hastahanelere sevk ve

¹⁶ Sonraya bırakmak, tehir etmek.

¹⁷ Tabi olmak, ardından gitmek, itaat etmek.

¹⁸ Doktorlar, tabibler.

¹⁹ Yön, taraf.

²⁰ Sonra gelen, sonraki.

²¹ Kötü, uğursuz, bedbaht.

²² Bir iş ve sanatla devamlı meşgul olmanın kazandırdığı alışıklık, ustalık, maharet, hüner

²³ Eksik, noksan.

²⁴ Ancak, yalnız, sadece.

²⁵ Yakacak (odun, kömür gibi).

²⁶ Pişirme, pişirilme, ilaç kaynatma.

²⁷ Kullanmak, faydalanmak.

²⁸ Çizgiler, yollar.

Narinç, Ö., Akalana, F. (2022). Harp’de Hasta Tedavisi “Alman Etibba-yı Askeriyesinden Charite Tıbbi Müdürü Miralay Şaper’in (Hermann Schaper) Konferansı”. ANKARAD, 3(6), 463-481.

izamı zaruri ve elzem olduğuna nazar-ı dikkatinizi celb ve mecruhiyenin akıbetleri ilk yapılacak pansumana tabi olduğu gibi hasta ve mecruh tedavisinde muvaffakiyet dahi bunların seyyar, harb veyahut ihtiyat hastahanelerine seri ve emin bir surette nakl ve yerleştirilmeleriyle alakadardır.

Fransa muharebesinde, hassa ordusunun üçüncü seyyar hastahanesinde ve daha evvel Danimarka ve Avusturya sefirlerine iştirak ve pek çok müşâhedat cemiiyle büyük bir nam iktisabına muvafık olan Oscar Frençel’in maiyyetinde bulundum. Frençel harbin ibtidasından itibaren ve bi’l-ahare fırsat düştükçe kabil-i sevk ve nakl-i mecruhunu der akıb gerilere sevk etti. İlk önce bu hareket bana lüzumsuz bir teannüd²⁹ gibi göründüyse de bi’l-ahare mumaiylehin haklı olduğunu gördüm. Çünkü sevkியatta vuku bulacak tehir ile mecruhun ve hastaların adedi artacağından imraz-ı sariyeye³⁰ karşı kapıları açmış oluruz. 1871 muharebesinde hastalık yüzünden vuku bulan telefatımızın düşman mermisinin verdiği telefattan daha az olmasının sebebinin hasta ve mecruhiyenin kemâl-i maharetle gerilere icra edilen nakillerinde aramalıdır.

Rusların Türkiye – Rusya muharebe-i ahiresinde imraz-ı sariye ve bi’l-hassa tifo yüzünden dıçar³¹ oldukları zayıat-ı azimenin sebebinin mecruh ve hastalarını vakit ve zamanıyla sevk ve hüsn-i tedavi edememeleridir. Çünkü Rusların iktihamına³² mecbur oldukları müşkilat bi’l-hassa Kafkasya’da pek büyük olup ordularının üç defa mürur³³ ettiği ararat-ı silsile-i cibali³⁴ İsviçre cibalinden pek ziyade mürtefi³⁵ ve mümteniü’l-mürurdur.³⁶ Gelelim sadede: büyük sargı mahalinin intihabı³⁷ fevkalade haiz-i ehemmiyet olup büyük çaplı mermi tesiratından masun³⁸ ve iyi suyun bulunduğu bir mevkide bulunması ve kabil-i mürur caddelerin mevcudiyeti nazar-ı dikkate alınmalıdır. Mecruhlar büyük sargı mahalinden meydan-ı harbde hasta tedavisine mahsus tertibattan en evvel seyyar hastahanelere götürülürler.

²⁹ Doğruyu bildiği halde tersini yapmak.

³⁰ İmraz-ı sariye: doğrudan hasta olan, hali hazırda hasta olan.

³¹ Yakalanmış, tutulmuş.

³² Hücum ve istila etmek. Dayanmak, tahammül etmek, göğüs germek.

³³ Geçmek, gitmek.

³⁴ Dağlar.

³⁵ İrtifa eden, yükselen, yükselmiş, yüce.

³⁶ İmkansız, mümkün olmayan bir geçiş.

³⁷ Seçmek, ayırıp beğenmek.

³⁸ Korunan, mahfuz, muhafaza olunan.

Bu hastahanelerde tabib hal-i hazır hastahanelerden daha müşkil vezaife maruzdur. Zira hal-i hazır hastahanelerinde mevcut ve hazır bulunan tertibatı seyyar hastahanelerde bi’z-zat tedarik ve ihdar etmeye mecburdu. Seyyar hastahanelerin tesisinde nazar-ı itinaya alınacak: mevkinin ve kullanılacak mebaninin³⁹ intihabı çadır rekzi,⁴⁰ baraka kurulması iki yüz kişi istiabına⁴¹ kafi mahal tedariki ve ilh gibi nukat olup bunlarda teşkilat-ı sıhhiye-i seferiyye nizamnamesinde musarrah⁴² ve mukkayyed⁴³ bulunduğundan burada yalnız bi’l-hassa mühim bazı nukat hakkında nazar-ı dikkati celb etmek isterim.

Mevkinin intihabına gelince: bu intihab ekseriyetle ser tabibden nez’⁴⁴ edilmiş olup hastahane kumandanlığının tayin edeceği bir mevkide tesis edilirse de hastahane ser tabibi dahi herhalde zeminin halini, etraf ve eknafi⁴⁵, kullanılacak mebani, kabil-i şirb-i su⁴⁶ hakkında tedkikat icra etmesi lazımdır.

Mebaninin mefkudiyeti⁴⁷ halinde sürat-i mümkün ile çadırlar rekzi ve barakalar kurulması bu günkü vesait-i nakliye sayesinde her rikkat⁴⁸ mümkünü’l-icradır. Mamafih bu gibi mevakide ne bulursanız istifade edebilirsiniz. Muharebât-ı ahirede her nevi’ mebani ve müsakkafatdan⁴⁹ evvelki muharebatda olduğu gibi seyyar hastahane tesisinde istifade edildiği tanzim edilen raporlardan anlaşılmaktadır.

Avusturya seferinde on dördüncü fırkanın hafif seyyar hastahanesiyle iştirak ettiğim “Königreich” muharebesinden sonra “Nehanik” civarında “Problok”da bulabildiğimiz birkaç samanlıkta istifade ettiğimiz gibi bi’l-nisbe ziyadar olanını dahi ameliyathane ittihaz⁵⁰ ettik.

Meç⁵¹ önünde “Frençel” hassa ordusunun üçüncü seyyar hastahanesini San Mari kurbunda “Donkor”da kilise, mektep birçok hususi hane ve samanlıklarda tesis ettiği gibi Paris önünde de “Vilyelübel” denilem latif

³⁹ Temel, yapı, bina.

⁴⁰ Dikme, yere saplayıp sabit kılma.

⁴¹ İçine almak, toplamak.

⁴² Açıklanmış, izah edilmiş, açıkça.

⁴³ Kaydedilmiş, kayıtlı, deftere geçilmiş.

⁴⁴ Ayrılmak, ayırmak, çekip koparmak.

⁴⁵ Yan, taraf, tuvalet anlamında kullanılır.

⁴⁶ Kabil-i şirb-i su: içilebilecek temiz su.

⁴⁷ Bulunmamak.

⁴⁸ Detay, incelik, hassasiyet.

⁴⁹ Üzeri damla örtülmüş yapılar.

⁵⁰ Almak, kabul etmek, kullanmak.

⁵¹ Keskin olmayan, süngü gibi batırılarak yaralamaya yarayan düz ve ensiz kılıç.

mevkide pek muvafık bir surette kız pansiyonlarında tesis etti. Problokos’da seyyar hastahanelerde tarz-ı mesai ve faaliyeti fırsat bulup öğrenemedim zira mukaddema hafif seyyar hastahane tabir edilen teşkilat zamanımızda sıhhiye müfrezelerinin vezaifini ifa ile mükellef olduğundan muharebenin ikinci günü mecruhlarımızı ağır seyyar hastahanelere sevk ettik.

Hassa ordusunun üçüncü seyyar hastahanesi ağustosun on sekizinde bade’z-zeval saat beş buçukta Karadüet Muharebesi esnasında Donkor’da tesis edilmiş ise de ben ancak iki gün sonra yetişebildiğimden sureti-mesai hakkında bir fikir veremeyeceğim. Şehr-i mezkurun on dördünde meşi ve hareket esnasında hastahanenin nisfiyla Lyon Amason ile Nancy arasında ve bulvar denilen küçük şehirde kalmak ve burada bir menzil hastahanesi tertip etmek için emir aldım. İleride bu hastahane hakkında size tafsilat vereceğim. Ağustosun yirminci günü akşamı 16 saatlik ta’ab-ı avr-ı meşiete⁵² müteakip Donkor’a muvasalatımda⁵³ hastahaneyi Fransız ambulansıyla beraber tesis edilmiş buldum. Mecruhların kısm-ı azamı Fransız olmak üzere harb-i sıhhiye raporlarına nazaran beş yüzü müteceviz olup Fransız etibbâsı dahi Cenevre Muahedenamesi mucibince terhislerine kadar bize muavenet ettiler. Mühim Fizençelik hikayesine nazaran geçen iki gün zarfında mumaileyhin vazifesi fevkalade müşkil olduğunu öğrendim. Donkor pek mühim bir ordu caddesi üzerinde kain olduğundan mahal-i mezkurun ehemmiyeti Prens Frederik Karl’ın muharebeden sonraki günlerde karargah-ı umumiye burada kurmuş olmasından da anlaşılır ve bidayetde⁵⁴ bir kıta askeriye bu havalide ileri geri la-yenkati’ hareket-ı askeriye icra etmiş olduğundan Fizençelik bana hikayesine nazaran uzun müddet mecruhlarla meşgul olmak kabil olamamış bi’l-akis muharebeyi müteakip bir çok müta’ab ve meşakka maruz kalan efrad-ı askeriye meşrubat bulmak ümidiyle malum bayrak rekziyle hastahane ittihaz edilen kiliseye tehacüm⁵⁵ ettiklerinden mumaileyh kilisenin kapısını bir kuvve-i inzibatiye ile müdafaaya mecbur olmuştur.

Fizençel burada mümkün olan her şeyi yapmış ise de şitaban⁵⁶ olan efrad-ı askeriyenin mikdarı pek çok olduğundan erzak ve levazım tükenmiş ve ancak işbu tehacümden sonra mecruhlara muntazam ve emin bir muavenet ve imdat temin edebilmiştir.

Sertabibin en mühim vazifesi sürat-i mümkün ile matbah ihtiyacını temin etmektedir. Problokos’da bu ihtiyacı bir köylü hanesinde Donkor’da

⁵² Zorlu ve zahmetli bir yürüyüş.

⁵³ Varmak, ulaşmak.

⁵⁴ Başlangıç, ilk önce, evvel.

⁵⁵ Hücum etmek.

⁵⁶ Acele eden, çabuk olan, koşan.

belediye dairesinde Veyliyelob’da pansiyonlarda ifa ettik. Ve hakikaten hiç olmazsa bu mahallerin bazılarında köyde kalan ahali matbahın idaresini der-uhde ederek bize yardım etti. Mamâfih böyle münasip mahaller bulunmadığı halde seyyar hastahaneler levazımat ve eşyası arasında bulunan kazgan vesair vesait-i tabhiyye⁵⁷ ile def’-i ihtiyaca çalışmalıdır.

Teşkilat-ı sıhhiye-i seferiyye nizamnamesinde mevcut ta’rifat ta’minat hakkında esaslı mahteviyatı münderic⁵⁸ ise de bazen bi’l-hassa büyük muharebeleri müteakip bunların tamamen tatbiki mümkün olamadığından elde bulunabilenlerden sürat-i mümkin ile istifade etmek icap eder. Müsait bir suretde yerleştiğiniz halde Fransa da olduğu gibi zengin bir memleketin vesait-i muavenesi mebzulen⁵⁹ emrinize amade olduğu vakit gerek mübaya’at⁶⁰ ve gerek zabt suretiyle tayinat ve eşya-yı lazıme tedarik ve ihzar edebilirsiniz. Fakir ve ahali az olan Bohemya’da bu gibi vesait tedariki kabil olmadığından kendi demirbaş vesaitimizi “birlikte taşıdığımız ta’minatı” isti’male⁶¹ mecbur kaldık. Fakat fevkalade muhtaç olmadıkça kendi vesaitimizi açmamalıyız. Müstakbel harblerde bu hususta mazide olduğu gibi o kadar büyük müşkilatı iktihama⁶² mecbur olmayacağız çünkü şimdi bizim depo idarelerimiz (levazım) otuz sene evvelkinden pek farklı olup manevralarda cesim⁶³-ı kıtaat-ı askeriyyenin iaşesi vazifesiyle iktisab-ı⁶⁴ mümarese⁶⁵ eden levazım memurları harb zamanında kendilerinden intizar edilen vazifeyi pek güzel bilirler. Fakat ta’minatda mevad-ı gıda’iyyenin daima tercih edilmesini nazar-ı im’ana⁶⁶ almak icap eder. Seyyar hastahane ser-tabibi her şeyden evvel et, taze bir et bi’l-hassa sığır eti tedarik etmeleridir. Çünkü hiçbir et sığır eti kadar fazla dayanamaz. Paris önünde bulunduğumuz sırada hükümferman olan veba bakrı⁶⁷ hasebiyle uzun müddet yalnız koyun eti kullanmaya mecbur olduğumuzu ihtimal ki der hatır buyurursunuz.

Fakat yalnız hastalarımız için civarda bulunan Veyliyelob’dan daima sığır eti gönderildiği gibi mahire bir Fransız aşçısı sayesinde yemekler dahi

⁵⁷ Pişirme, pişirilme, ilaç kaynatma.

⁵⁸ Bir şeyin içine konulmuş olan, içinde bulunan.

⁵⁹ Bolca.

⁶⁰ Satın almak.

⁶¹ Kullanmak, faydalanmak.

⁶² Göğüs germe, karşı durma, tahammül etme.

⁶³ Kebir, ehemmiyetli, büyük.

⁶⁴ Kazanmak, elde etmek.

⁶⁵ El alışkanlığı kazanmak, alışma, yatkınlık.

⁶⁶ Dikkate almak, dikkat etmek.

⁶⁷ Genişleme, yayılma.

suret-i nefise de tabh ediliyordu. Sığırların Afrika’da tatbik edilen usul-i tedavi ile veba hastalığına karşı muafiyet istihsaline ümidvarız.

Atların kabiliyet-i ekliyesinin⁶⁸ tayini zımnında harbde teşkilât-ı sıhhiye nizamnamesinde mevad-ı mahsusa mevcut olduğundan harb etibbasının bunları layıkıyla bilmesi elzemdir.

Fransa da birçok mevki’de hastaların tağdiyesi⁶⁹ için kolaylıkla tedarik edebildiğimiz taze sebzele bizim için pek ziyade istifade-i bahş oldu her ne kadar kaynatmakla konserve haline ifrağ⁷⁰ edilen sebzevat pek mükemmel bir suret de kullanılabiliriyorsa da uzun müddet taze sebze yerine kaim olamaz.

Keza konserve etler dahi uzun müddet taze et gibi verilemez. Kuru sebzeleri dahi çorbaya karıştırarak kullanabilirsiniz. Nakhaya⁷¹ pek mühim bir vasita-i gıdaiye olan süt tedariki için bulunduğunuz mahalin civarında süt hane sahiplerini hastalara lüzumi olan sütü muntazaman vermeleri için mecbur tutturmanız zaruridir. Bu mümkün olamadığı halde taze süt yerine kaim olabilecek konserve sütleri kullanırsınız.

Keza mevâd-ı gıdaiye meyanında şayan-ı zikr olan ekmek tedariki hususunda müstakbel harblerde mazide olduğu gibi müşkilata maruz kalmazsınız. Çünkü günden güne tekâmül eden tertibat-ı tabhiyye (Sahra ekmek fırınları) sayesinde arabalarla taşınan ekmeklerin bozulması mahzuri bir taraf edilmiştir.

Hatme⁷² olarak içecek su hakkında dahi bazı mülahazat-ı etyan⁷³ etmekliğime müsaade buyurunuz. Her ne kadar su muayenesi için seyyar hastahanelerde bi’l-umum vesait fenniye mevcut ise de bi’l-hassa muharebeleri müteakip fenni bir surette suyun muayenesi hiçbir zaman mümkün olmadığından ve ancak kabataslak ve eski usullerle mikroskopik bir surette muayene edilebileceğinden ser-tabib acilen mevcut çeşme ve kuyulardan hangilerinin ahali tarafından içmek içim kullanıldığını sorub öğrenmeli ve bu suyu hastahanesinde kullanmalıdır. Bi’l-ahire hal ve mevki sükûnet bulunca suyun arzu edildiği vechle teftişi ve muayenesi kabil olur.

⁶⁸ Yemek yeme kabiliyeti.

⁶⁹ Beslenme, gıdalandırma.

⁷⁰ Bir halden başka bir hale sokma, dökme.

⁷¹ “Nun” “Kaf” “Güzel H” harfleriyle yazılmış bu kelime ya baskı hatası ya da katip hatası nedeniyle bu şekilde yazılmıştır. Nakh kelimesi baz alınarak: teftiş etmek, kontrol etmek anlamı çerçevesinde kullanılmıştır.

⁷² Baştan aşağı okuyup bitirmek.

⁷³ Öte, öte taraf.

Keza pek ziyade şayân-ı ehemmiyet olan hastaların yerleştirilmesi ihtiyacı gelir ki bunun içinde ser-tabib süratle hastalar için me`va⁷⁴ tedarikini düşünmelidir. Yatak kılıflarını doldurmak için saman bulunabilirse insan kendini hakikaten bahtiyar ad etmelidir. Mecruhlara yatak tedarik ve ihzarına kadar hemen şilteler üzerine yatırılır (mecruhların bu hususda ne derece muzdarip olduklarını bi`z-zat müşahede ettiğimden sizlere acilen yatak ihzarını kemâl-i ehemmiyetle tavsiye ederim) yataklık tedariki için teşkilat-ı sıhhiye-i seferiye nizamnamesinde muvazzah⁷⁵ ve mufassal⁷⁶-ı ta`rifat mevcut olup ser-tabib ol emirde gelib geçen kıtaat-ı askeriyyeden doğramacı marangoz ve buna mümasil sına`i erbabını ve eline iş yakışır efradın muavenet ve mesaiyesiyle kıtaatta mevcut veyahut me`murin-i mahalliye tarafından bulunabilen mevâd-ı haşebbiye⁷⁷ ile lüzumu kadar yataklık yaptırır.

Harb-i sıhhiye raporlarından anlaşıldığı vechle Fizençel, Donkor, Jarnisis`de 49 saat zarfında mecruhları kerevetlere⁷⁸ yatırtmaya muvaffak oldu. Bu sür`at seyyar hastahanenin suret-i idaresindeki muvaffakiyete şüphesiz en belîğ⁷⁹ bir şahid ise de Donkor`un ordu güzergahında kain olmasını ve yukarıda zikr edildiği vechle Prens Frederik Karl`ın karargah-ı umumiyeyi Donkor`da kurduğu gibi hastaların muayenesinde ekseriyetle isbat-ı vücut ve ameliyat-ı cerrahiye icrasında ve sayâ-yı ilmiyesiyle bize daima muavenet eden muhterem ordu tabibimizin (Tabib Miralay Löfler) arzularımızı kemâl-i dikkatle icra ve is`af⁸⁰ ettiğini dahi nazar-ı te`emmüle⁸¹ almalıdır. Ordu güzergahından uzak bulunan diğer seyyar hastahaneler yataklık tedariginde bizim kadar mazhar-ı muavenet olamamışlar ve hastaları bazen sekiz gün ve daha uzun bir müddet yatak tedarik edilinceye kadar yer üstünde kalmışlardır. Veyliyelob`da fikr-i icad sahibi olan Freñçel başka suretle müşkilata galebe çaldı. Her biri 60-80 tâlibât-ı isti`abına kâfi ve demir karyolaları mevcut pavyon tarzında büyük koğuşları havi üç büyük kız pansiyonlarını tanzim ettirdi.

Fakat cesametleri kızlara göre hesap edilerek yaptırılmış ve dört tarafı demir parmaklık ile mücehhez olan karyolalar gelip geçen kıtaatta bulunan demirci efradın muaveneti ile bir vech-i âti islah edildi: ayak ve baş

⁷⁴ Mekan, sığınma yeri.

⁷⁵ Açıklanmış, izah edilmiş.

⁷⁶ Teferruatlı, detaylı

⁷⁷ Kereste kullanmak

⁷⁸ Üzerine şilte serilerek oturmaya yada yatmaya yarayan tahtadan yapılmış yüksek yer.

⁷⁹ Yeterli derecede, kafi olan.

⁸⁰ Birisinin arzusunun, isteğini yerine getirmek.

⁸¹ Dikkatlice, iyice düşünmek.

tarafındaki parmaklıkları ufki⁸² bir vaziyet alıncaya kadar eğdirilerek her biri en uzun hassa askerini isti’ab edecek bir hale ifrağ⁸³ ettirildi.

Seyyar hastahane tesisinde ser-tabibin nazar-ı dikkate alacağı mülahazat-ı sıhhiye: her şeyden evvel hasta koşullarının havalandırılması, müzahrefatın⁸⁴ ber taraf edilmesi, abdesthanelerin suret tertibidir bi’l-hassa ma’bedde tecdid-i havâ keyfiyetini nazar-ı dikkate almalıdır. Bu gibi binalarda ale’l-ekser alt pencereler açık bulundurulduğu halde yüksekde bulunan pencereler kapalı tutulur. Bu hal hiç şübhesiz tecdid-i havaya mani’ olacağından ve bi’l-hassa birçok efrad uzun müddet ikamet edecekse hava tamamıyla bozulacağından en evvel yüksek pencereleri açık bulundurmak lazımdır. Bunu derece-i imkana almak için üst pencere camlarını büsbütün kaldırmayı en iyi bir vasıta bulduk. Hastahane ittihaz edeceğimiz mektep, hususi evler, pansiyonlar, otel gibi sair binalarda dahi tecdid-i hava meselesini nazar-i ehemmiyete almalı, ma’bedde yapıldığı gibi hareket etmelidir ki hastalar ekseriya yaptıkları gibi tecdid-i havaya mâni’ olmaya muktedir olmasınlar.

Müzahrefatın ber taraf edilmesi pek ziyade şayan-ı ehemmiyet olup ameliyat ve pansumandan kalan mülevves⁸⁵ eşyayı der-akab⁸⁶ gömdürmeli veyahut en iyisi mümkün olursa bunları ihrak⁸⁷ etmelidir. Müzahrefat-ı saireyi de evvela hususi bir mahalde toplayıp sonra muntazaman yaktırmalıdır. Bi’l-hassa cenub ve garb memleketlerinde abdesthaneler en basit ve ibtida-i şerait-i sıhhiyeye bile tevafuk etmekten pek uzak olduğundan bunları imkân dahilinde hemen dezenfekte etmek veyahud kapayıp ağaçtan yapılmış abdesthaneler⁸⁸ ikame etmek lazımdır. Biz bu usulü kemâl-i muvaffakiyetle Fransa’da tatbik ettik ve yeniden yaptığımız abdesthaneleri 1:2 aydan fazla kullanmayarak yıktırıp başka mahallere nakl ettirdik evvelki çukuru dezenfekte ettirerek toprakla setri⁸⁹ ettirdik. Ve mevâd-ı gayta ile temasa gelen ağaç aksamı yaktırarak tekrar istimal etmedik. Eğer bir mevkide uzun müddet kalınmak mecburiyeti var ise o halde Pletçer’in harb hastahaneleri eserinde tarif ettiği abdesthaneler pek ziyade şayan tavsiyedir.

Mumaiyleh fiçılı abdesthaneleri muhafazalı ve emin bir surette koşullara rabt etmek ve fiçuların lüzumunda tahliyesi ve “Süveren” usulünce

⁸² Yatık, düz, yatay.

⁸³ Bir halden başka bir hale sokma, kalıba dökme.

⁸⁴ Çöp, pislik.

⁸⁵ Kirli.

⁸⁶ Derhal, hemen, ardından.

⁸⁷ Yakmak.

⁸⁸ Herhalde sahra abdesthanelerini tercih etmelidir.

⁸⁹ Örtmek, gizlemek, kapatmak.

dezenfekte edilmeleri için bunların girip çıkabileceği bir tarzda duvarın alt kısmında açılıp kapanır bir kapak bulunması suretiyle tertibatı teklif ediyor. Fıçılarda teraküm⁹⁰ eden mevad-ı gayta çukurlara doldurulup üzerleri toprakla örtülür. Abdesthaneler yanında basit bir surette yapılmış idrar helâları “mebal”⁹¹ ile hasta olmayan salim efrad için dahi ayrıca abdesthaneler yapttırmak mucib-i muhasenattır.⁹² Hususat-ı idariyeye gelince burada mümkün olduğu kadar hal-i hazır hastahanelerinde suret-i tertibata nazaran hareket edilmeli ve malum olan şu’bât-ı tıbbiye⁹³ “istasyon” burada dahi teşkil ve tefrik edilmelidir. Nihayetlenmiş bir muharebeden sonra veyahud muhasara harblerinde emin ve muntazam bir suretde istasyonlar tesis etmek daha sühuletle kabildir. Fakat büyük muharebeler esnasında bu istasyonlar tertibatının alt üst olduğunu ve izdiham vukua geldiğini Paris önünde birçok defalar müşahade ettim yukarıda beyan ettiğim vechle Veyliyelob’da üç büyük pansiyonda yerleştiğimizden kendi kendine üç istasyon tesis etmiş oldu. En büyüğü 130 yataklı olup mecruhlara tahsis ve idaresi bana tevdi’ edildi. İmraz intaniye İstasyonunu bizzat Fizençel idare ettiği gibi üçüncü pansiyon dahi imraz-ı saireye tahsis ve idaresi en kıdemli asistan tabibe verildi. İleri karakol muharebeleri ve bi’l-hassa zaiyat-ı azimeyi muceb olan Borza Muharebesi istasyonları ister istemez daima değiştirmiş ve mecruhin istasyonu mecruhları isti’ab etmediğinden muvakkaten diğer istasyonlara yatırtmağa mecburiyet hasıl olmuştu. (Diğer taraftan dahi bazen mecruhların diğer hastahanelere sevki veyahud taburcu edilmeleriyle veyahud dahiliye ve imraz-ı intaniye koğuşlarının pek izdihamlı olması hasebiyle dahili hastaların muvakkaten cerrahi koğuşuna yatırıldıkları dahi vaki’ olmuştur. Bu gibi hâlât zuhurunda meşi ve harekete muktedir mecruhlarla imraz-ı saire ile malul nefratın gerilere sevkine mecburiyet hasıl olmakta idi. Ordu ser-tabibi ve menzil memurları delaletiyle daima malumat alan Fizençel eğer birinci günden itibaren hastaların menzil mıntikasına sevk ve nakillerini derpiş ve te’emmül etmemiş olsa idi büyük muharebeleri müteakip hususuyla Borza muharebe-i müdhişesini müteakip ifâ-yı vazife edemeyecek bir halde bulunacak ve bu muharebelerden sonra bize gönderilen mecruhları kabul edemeyecek idik. İmraz-ı intaniye ve bi’l-hassa tifo musâbini⁹⁴ Paris önünde şayan-ı istisgar⁹⁵ olmadığından evvelce seyyar hastahanemiz tahliye edilmemiş olsa idi izdiham hasebiyle

⁹⁰ Birikme, yığılma.

⁹¹ İdrarın çıktığı yer.

⁹² Uygun ve faydalı iş.

⁹³ Tıbbi şubeler.

⁹⁴ Hasta, musibet.

⁹⁵ Küçümsemek, küçük görmek.

şüphesiz tifo meş’um ⁹⁶ bir surette salgın yapacak ve binaenaleyh umumiyetle hasta tedavisinde iktisabına muvaffak olduğumuz netayic-i haseneyi elde edemeyecek idik. Müstahdemînin istasyonlara suret-i taksimi, gündüz ve gece hizmetleriyle hasta tablalarının suret-i tanzimi hakkında burada beyanatda bulunmaya lüzum görmüyorum. Çünkü bunlar teşkilat-ı sıhhiye-i seferiyye nizamnamesinde musarrah olduğunu vechle hal-i hazırı hastahaneler geninden⁹⁷ hiçbir farkı yoktur şimdi ikinci sınıf hastahane tertibatına “harb hastahaneleri” gelelim:

Bu hastahaneler kıtaat-ı askeriyyeyi takib için terk-i mevki’ etmeğe mecbur olan seyyar hastahanelerin vazifelerini der-uhde veyahud muhasara zamanlarında doğrudan doğruya teşkil eyleyüb uzun müddet tedaviye muhtaç-ı mecruhın ve hastaları tedavi etmek vazifesiyle mükelleftir.

Bu hastahanelere havale olunacak mecruhlarda seyyar hastahanelere gönderilenler gibidir. Bundan başka serian şifası me’mul ve binaenaleyh hafif hastalar ictimagahına yahut doğruca taburlarına gönderilecek hastalar da bu meyana dahildir.

Harb hastahaneleri bi’n-nisbe uzun müddet payidar olduğu için mecruhîne ilk imdadı icra vazifesiyle mükellef olan seyyar hastahanelerden daha ziyade tekemmülât-ı sıhhiyeyi haiz olmalıdırlar. O halde mebani mektep, köşk, kışlalardan mümkün mertebe sarf-ı nazar edilerek elverişli mebani bulunmadığı halde hal-i hazırda suret-i tertip ve idaresini pek güzel öğrendiğiniz barakalar tesis etmelidir. Bunun için en iyisi teşkilat-ı sıhhiye-i seferiyye nizamnamesinin tar’ifatını tamamen icra ile bir taraftan aynı çatı altında bir izdiham-ı muhtemelin önünü almağa diğer taraftanda hastaları na-bi-mevsim ve lüzumsuz yere dağıtmakla emr ve idareyi işgal etmemeğe çalışmalıdır.

Seyyar hastahanelerde mesela Donkor’da olduğu gibi hastahane binalarının birbirinden oldukça müteba’id bulunması Veyliyelob’da dahi olduğu gibi hastahane ittihaz ettiğimiz üç pansiyonun cadde vasıtasıyla birbirinden ayrı olması ve bu caddelerden suret-i daimada kıtaat-ı askeriyye müruru hasebiyle uzun müddet birinden diğerine geçmek mümkün olamaması gibi muhazırı ref’ etmek kabil olamamış idi. Bu gibi mahzurlar seyyar hastahanelerde ber-taraf edilemez ise de harb hastahanelerinde ekseriyetle büyük bir sükûn içinde bi’l-umum istihzârâtı tesbit ile men’-i kâbildir. Sair hususatda harb hastahaneleri teşkilatı seyyar hastahanelerinin yine aynıdır.

⁹⁶ Kötü, uğursuz, bedbaht.

⁹⁷ Eski suret.

Üçüncü sınıf hastahaneler: menzil hastahaneleri olup vazifeleri kısmen diğer hastahaneler gelenğine meşabe⁹⁸ ise de esasen başka maksadları ifa ile mükellefdirler seyyar ve harb hastahanelerinin veyahut doğrudan doğruya büyük sargı mahalinden gönderilen ve meşi ve harekete gayr-ı muktedir hasta ve mecruhların seyahate muktedir oluncaya kadar tedavileri ve ilerleyen kıtaat ile bizzat menzil müfettişliğine mensup kıtaatın hastalarını tedavi vazifesiyle mükelleftir. Birinci halde bir mürur istasyonu ikinci halde dahi harb hastahanesi vazifesini ifa etmiş olacağından tertibatı dahi buna göre tanzim etmelidir. Menzil caddelerinin değişmesiyle menzil hastahanelerin vezai fi dahi bi’t-tabi’ değişerek muvakkaten seyyar hastahane vezai finin ifa ederler. Bu babda kendi müşâhedâtımdan size bir misal irat edebilirim. Evvelce zikr ettiğim vechle 1780’de ağustosun on dördünde seyyar hastahanemiz Pon Amosonun cenubda ve Yolvar civarında Muzel Bruka’yı tam geçtiği bir sırada birkaç ağır hasta ile yüz kadar hafif hastayı tedavi etmek ve bir tabibin taht-ı nezaretinde bir menzil hastahanesi tesis etmek üzere seyyar hastahanenin nısfının “Diyolvar”da kalması hakkında baş kumandanlıktan bir emir aldım. Fakat bi’l-ahare muharebe-i kıt’iyyenin vukui karib olduğundan büyük bir ihtiyaç olmadıkça mümkün mertebe levazımata ilişmeyerek vezai femizi süratle ifa ve acilen hastahanenin büyük kısmını takip etmek üzere ikinci emir aldık. Bu son vazifemiz hakkında evamir-i lazime dahi bi’l-ahare geldi. Menzil kumandanlığı ağustosun on beşinde teşkil edilebildiğinden muvakkaten tertibat-ı askeriyeden mahrumiyetimiz hasebiyle der-akıb memurin-i mahaliye ile temas ettim. Diyolvar ahalisi şimal cihetinde Prens Frederik Karl ordusunun ve cenub cihetinde veliahtın muzaffer ordusunun Nancy civarında karargâh-ı umumide bulduklarını bi’t-tabi’ tamamen biliyorlardı.

Bu sayede nahiye (beldeye) tababetini ifa eden ve pek münevver bir zat olan belediye reisini gerek bizim emniyet-i şahsiyemizin temini ve gerekse muntazırı olduğumuz hastalarımızın yerleştirilmesi için tedabir-i lazimenin icrasından mesul tuttum der-akab⁹⁹ beraberce 60 kadar ağır ve yüz kadar hafif hastanın kabulü için tedarikât-ı lazimeye tevessül¹⁰⁰ ettik bir gün sonra menzil kumandanı yüzbaşı von Kluzeviç bir çok hastaları ve ayaklarından muzdarip efradı iskana mecbur olduğumuzu haber verdiğinden birkaç büyük haneleri ağır hastalar ve otellerin eğlence salonlarını dahi yüz kadar hafif hasta ve birçok samanlıkları dahi yorgun efradın yerleştirilmesi için hazır bulundurmak suretiyle tertibat ittihaz ettik. Plençer’in Nancy’de idare ettiği hastahanesi hakkında tasvir ettiği hal aynen bize de vaki’ oldu. Plençer’in hikayesine nazaran ihbarat-ı telgrafiyeye

⁹⁸ Yol, tarik.

⁹⁹ Hemen, derhal.

¹⁰⁰ Sarılmak, başvurmak, inanmak.

Narinç, Ö., Akalana, F. (2022). Harp’de Hasta Tedavisi “Alman Etibba-yı Askeriyesinden Charite Tıbbi Müdürü Miralay Şaper’in (Hermann Schaper) Konferansı”. ANKARAD, 3(6), 463-481.

hastaların adedini mu’tevil bir halde gösterdiği halde her geçtikleri mahalde bi’l-a’kis teza’yüd¹⁰¹ ettiği ve ekseriya hastaların resmen bildirilen miktarın on misline balığ olduğu görülmüştür.

Nancy’de tedrici bir surette hazırlık görüldü burada hastahaneye duhul eden mecruh ve hastaların mecmu’i 144,950’dir.

“Diyolvar”da ağustosun on altıncı günü akşamı 768 hasta ve mecruh efradın vürudunda mu’avenet-i lâzimeyi ifâda müşkilata düçar olmuşken menzil kumandanının ve belediye tabibinin mu’avenet-i fi’liyeleri sayesinde bütün efrada akşamdan me’va¹⁰² ve yiyecek tedarik edebildik.

Ertesi günü hava pek sıcak olduğu halde meşiye muktedir olanlarını caddede yürüttüm maksadım hastalar hakkında bir fikir edinmek idi. Fi’l-hakika kısm-ı azâmının büyük bir yorgunluktan ve hafif surette ayaklarından muzdarib olduklarını ve kıt’alarına iltihak edebilmek için istirahatla muhtaç olduklarını anladım.

Harb-i sıhhiye raporundan anlaşılacağı vecihle ayın on dokuzuncu akşamına kadar 585 efrad kıt’alarına gönderildiği gibi bende hastahaneyi takip etmek üzere Zarinsi’den Donkor’a hareket etmeğliğim için emir aldığımından mütebaki 143 hastayı belediye tabibine tevdi’ ettim.

Tabib mumaileyh Alman memurlarının dahi tasdik ve itiraf ettikleri vechle hastalarımızın tedavisine pek alicenabâne ihtimam etti. Bu misal size teşkilat-ı sıhhiye-i seferiyye nizamnamesinin menzil memurlarının bu gibi mevaki’de etibbâ-yı mülkiyenin mu’avenet ve istirahatlarını temin etmelerini amir mevâdın isabetini izah eder. Bundan sonra Fransız tabibine mu’avenet etmek üzere ayrıca bir Alman tabibi terfîk¹⁰³ edilmedi ise de mumaileyhe de başkaca hasta gönderilmedi.

Bi’l-umum hastalar malumunuz olduğu vechle ve menzil karargah-ı Umumisi ittihaz edilen ve hastaların gerek muvakkaten ve gerekse devamlı ve uzun müddet tedavileri için gayet vasi’ bir sahada tertibata da mâlik bulunan Nancy’ye gönderildi.

Muhtelif sınıf-ı mirzanın tedavi ve gerilere sevkini teminen gecelemeleri ve tağdiyeleri için bir taraftan seygar ve harb hastahanelerinden çok miktarda eşya-yı lazime alıp şimendöfer istasyonları yakınında ve el altında bulundurmak üzere büyük bir menzil merkezi tesisleriyle lazım olduğu gibi diğer taraftan da bir harb hastahanesi vazifesini görmek üzere tanzim edilmiş bir menzil hastahanesi lazımdır. Eğer mevzu’ bahis mevki’de hastahane ittihaz edilecek bir bina yoksa bi’t-tabi’ bilâ müşkilat birçok barakalar tesis etmek mümkündür. İfâ-yı hizmete ‘ait tasfsilat teşkilat-ı sıhhiye-i seferiyye nizamnamesinin mevâd-ı a’idesinden

¹⁰¹ Artma, çoğalma.

¹⁰² Mekan, mesken.

¹⁰³ Birinbi yanına katma, arkadaş etme.

anlaşılabacağından burada sizlere menzil hastahanelerinde hasta tedavisi seyyar ve harb hastahanelerindeki gibi aynı olup yalnız menzil hastahanelerinde bi’l-ahire kıt’alarına iltihak edecek nekahe¹⁰⁴ için ayrıca koşullar bulundurmamak lazım olduğunu beyan ile iktifa ederim. Teşkilat-ı sıhhiye-i seferiyye nizamnamesine nazaran menzil hastahaneleri ve bi’l-hassa bu gibi menzil mevki’leri tertibatında hasta nakliye kolları veyahut şu’beleri bulunmak icab eder.

Bu kollar veyahut şu’beler Fransa harbinin verdiği tecâribe istinaden teşkilat-ı sıhhiye-i seferiyye nizamnamesince kabul edilmiş olup münferit şu’beleri bir menzil hattı üzerinde tahliye hizmetini ifâ edecek bir surette teşkil edilmiştir. Bir misal bunu size pek güzel izah edecektir. Fransa muharebesinde ehemmiyetli bir menzil hattı olan “Vapernay” üzerinden geçmek üzere Layni’den Nancy’ye mümte¹⁰⁵ hat üzerinde üç şehir bulunduğundan Plençer’in teklifi üzere üç nakliye kolu teşkil edildi. Bunlardan her birisi ait oldukları menzil kumandanlıklarının kumandasında bulunurlar. Hastaların yol ile sevk ve iskanını temin için seyyar hastahane ser-tabibi menzil ser-tabibi ile muhabere eder ve hastaların nakli nakliye kolu vasıtasıyla icra olunur.

Evvelce dinlediğiniz derslerden ve size hastaların muntazam ve esaslı bir suretde taksim ve gerilere sevkinin ehemmiyeti hakkında söylediklerimden istidlâl edeceğiniz vechle meydan-ı harbde hasta tedavisi hususunda hasta nakliye kollarının ehemmiyet-i ‘azimesi vardır.

Hasta nakliye kolları hastaların sevk ve nakli için icab eden vesait-i nakliyeyi ne şekil ve ne suretle olursa olsun ya doğruca mensup olduğu menzil müfettişliğinden alır veyahut sahra sıhhiye müfettişliği delâletiyle tedarik eder. Sahra sıhhiye müfettişliği sahra şimendöfer idaresi ile vesâit-i nakliye-i sıhhiye üzerine bi’l-muhabere kolordu ser-tabiblerine ve seyyar hastahane ser-tabiblerine ma’lumat verir. Bu sayede hasta nakliye kolları bi’l-ahire askeri şimendöfer müdüriyetiyle veyahut hat kumandanlığıyla tesis-i münasebât eder.

Son derslerden harbde vesâit-i nakliye hakkında ma’lumat-ı mükemmele istihsal ettiniz. Biliyorsunuz ki biz tertibatlarına nazaran vezâif-i mütenevvi¹⁰⁶ icrasıyla mükellef iki nev’ sıhhiye katarları (sıhhiye treni) tefrik ve kabul ediyoruz. Bundan dolayı hasta, mecruh tedavisi dahi suver-i¹⁰⁷ muhtelifede icra ediliyor.

¹⁰⁴ Hastalıktan yeni iyileşmiş.

¹⁰⁵ Uzanmış, uzayan, sürekli, devamlı.

¹⁰⁶ Çeşitli, türlü.

¹⁰⁷ Suretler.

Hastahane katarları (tren): hal-i hazırda sabit müstahdemîn ve levazımata malik olup hal-i seferide müteharrik¹⁰⁸ seyyar hastahaneler teşkil ederler ve aynen seyyar hastahanelerin nizamâtına tabi olup bi’l-hassa halleri iyi bir nezarete muhtaç olan hasta ve mecruhları nakleder. Ser-tabib tayınat¹⁰⁹ ile içecek iyi su tedarikine, vagonların taharat ve nezafetine ve kışın dahi teshinat ve tenvirata itina etmelidir.

Mu’avin hastahane katarları: ihtiyaç halinde hasta nakliye komisyonları tarafından teşkilat-ı sıhhiye-i seferiyye nizamnamesine göre tertib edilip müstahdemîn ve eşya-yı lazıme gönüllü (i’ane suretiyle) vesaitle ihzar edilir. Harb-i ahirden sonra her sınıf ahali büyük ve mütezayid¹¹⁰ bir gayret ve faaliyetle hasta tedavisini ta’limine sarf-ı mesa’i ettiğinden gerek mu’avin-i hastahane katarlarına ve gerekse sair gönüllü tertibat-ı sıhhiyeye kemâl-i emniyet ile i’timat edebiliriz. Gönüllü sıhhiye müfrezeleri hal-i hazırın bu maksatla şimendöfer trenlerinin ahval-i idaresini ta’lim ve mümârese¹¹¹ peyda ediyorlar. Mukaddema bu kabil-i sıhhiye müfrezeleri mevcut olmadığı veyahud ‘adedlerin pek az ve teşkilatları nâkıs olduğu halde bugün Alman muharibler cemiyetinin 640 kadar sıhhiye müfrezesine malik olduğunu nazar-ı dikkatinize ‘arz ederim. Vagonlar yekdiğerine bir yol ile merbut olmadığından hareket esnasında vagonlardan birinden diğeriye geçmek mümkün olmayıp yalnız mevkularda¹¹² kabil olacağından etibbâ tedavi-yi mirzâ hususunda bunu nazar-ı dikkatten dur (uzak) tutmamalıdır. Bundan başka katarlarda matbuh¹¹³ olmadığından ati’me¹¹⁴ yalnız mevkularda tedarik edilebileceğinden etibbâ bunu nazar-ı dikkate alıp lüzumi olan vesait-i mu’avene ile me’kulât¹¹⁵ ve meşrubatın vagonlara getirilmek üzere hazır bulundurulmaları için işa’ratda¹¹⁶ bulunmalıdırlar. Geceleri işbu trenler seyr etmeyip mu’ayyen geceleme mevakifinde kalırlar.

Hasta katarları: namıyla ma’ruf üçüncü sınıf katarlar ise her sınıf vagonlardan teşkil edilebilip hafif hasta ve mecruhların bi’l-hassa oturabilecek bir halde olanların nakline mahsustur. Bu katarlar için dahi müstahdemîn ve levazımat gönüllü teşkilattan¹¹⁷ alınıp ifâ-yı hizmet

¹⁰⁸ Hareket eden.

¹⁰⁹ Yiyecek, erzak.

¹¹⁰ Gittikçe artan, çoğalan.

¹¹¹ Çalışarak maharet kazanmak, ihtisas sahibi olmak.

¹¹² Durmak, durdurulmak, hapsedilmek, alıkonulmak.

¹¹³ Pişirilmiş yemek.

¹¹⁴ Yiyecekler, taamlar.

¹¹⁵ Gıda maddeleri.

¹¹⁶ Tebliğ, bildirme, işaret.

¹¹⁷ Gönüllü teşkilat-ı sıhhiye Hilal-i Ahmer ve Salib-i Ahmer teşkilatı demektir.

muavin-i hastahane katarlarındakinin ‘aynı olub bunlarda yalnız etibbâ bulundurulmaz, trenleri sevk ve idare edenler hastalara icab eden müdavâtı ifâ ve bi’l-hassa teftişat-ı lazıme-yi icra etmek üzere geceleme mahallerinde ve müdavât mevkuflarında bir tabibin daima hazır bulundurulmasını istasyon kumandanlarına vakit ve zamanıyla iş’ara mecburdurlar. Son istasyonlarda ‘avdetten evvel tekmi-i birlikte bulunan eşyanın ve bi’l-hassa hasta yorganlarının tebdil suretiyle tekrar alınmasına ve vagonların esaslı bir surette tathir¹¹⁸ ve dezenfekte edilmesine pek ziyade dikkat ve ‘itina edilmelidir.

Fransa muharebesinde hastaların bahren icra kılınan nakillerinde istihsal edilen şayân-ı memnuniyet-i netayice müstenid ve muntazamn esaslar üzerine gayet vasi’ istihzârâtı¹¹⁹ icra edilerek muharebat-ı müstakbele için hastahane ve hasta gemileri hazır bulundurulması esbabının istikmâl¹²⁰ kılındığını ilk derslerde öğrendiniz. Bunlar da hasta tedavisi sıhhiye ve hasta katarlarındaki ‘aynı esas üzere icra edilib hastahane gemisi olmak üzere techiz edilen sefa’inde hizmet tıbbı seyyar hastahanelerde olduğu gibi olub nekahe ve hafif hastaların nakline tahsis edilen sefa’inde ise müdâvât¹²¹ ve geceleme mahallerinin ta’yini hasta katarlarının ‘aynı olub bunlar için dahi icab eden tıbbi vesair ihtimamât evvelceden temin olunmalıdır.

Zikr edilen vesait-i nakliye ile hasta ve mecruhlar memleket ihtiyat cemiyetleri (harb cemiyetleri) binalarına ve hususi hastahanelere yerleştirilirler. Buralardaki tarz-ı hareketde bir hususiyet olmayıb vakt-i sulhde hastahanelerde yapılan tedâbir ‘aynen tatbik olunur.

Efendilerim: işte harb-i tibbinin harbde hasta tedavisinde pek vâsi’ ve müşkil ‘aynı zamanda pek şerefli olan vezâifinin nâkıs bir krokisini işbu muhtasar takririmle tasvir edebildim evvelki harblerde iktifat¹²² edilen netayic ve tecâribin esas ‘itibarıyla gayet kıymetdâr olduğunu son zamanlara kadar daima tekemmül ederek rehber-i harekâtımız olan teşkilat-ı sıhhiye-i seferiyye nizamnamesinin mütala’ası isbat eder.

Harbde hasta tedavisi için ittihaz edilen bütün tertibat gayet mebzul¹²³ ve fûnûn-ı cedidenin tekemmülâtına nazaran ihzâr edilmiş olub büyük muharebelerin ‘akabinde mecruh ve hastaların izdihamını ma’ çareleri teshil edildiği gibi meydan-ı harbde suvar-ı muhtelifle ile sıhhi

¹¹⁸ Temizleme, yıkayıp ak pak etme.

¹¹⁹ Hazırlıklar.

¹²⁰ İkmal etme, tamamlama.

¹²¹ Tedavi etme, deva bulma.

¹²² Sözün özünü almak.

¹²³ Bol, ucuz, çok.

Narinç, Ö., Akalana, F. (2022). Harp’de Hasta Tedavisi “Alman Etibba-yı Askeriyesinden Charite Tıbbi Müdürü Miralay Şaper’in (Hermann Schaper) Konferansı”. ANKARAD, 3(6), 463-481.

muayenelerin icrasını temin ve imrâz-ı sâriyenin men’ ve isarını Fransa muharebesine nazaran daha ziyade kâfildir.

İmrâz-ı sâriye hastahaneleri teşkili için teşkilat-ı sıhhiye-i seferiyye nizamnamesinde pek mükemmel kava’id-i mündericidir. Avusturya seferinde iki defa’ hastahanemden ileri gidib Avusturya’nın Huren ve Nuyhavs şehirlerinde kolera hastahanesi tesis etmek için emir aldım. Son şehirde mükemmel bir askeri hastahanesi mevcut olduğu halde buraya pek az hasta gelmiş fakat hastalığın menba’ına yakın olan Huren şehrinde hastahaneye yüz kişilik olduğu halde az bir müddet zarfında 400 hasta gelmiş bu hususta tesadüf edilen müşkilat her nevi’ tavsifin haricine çıkmıştır. İstikbalde teşkilat-ı sıhhiye-i seferiyye nizamnamesinin mevâd-ı ‘aidesinin tatbiki ve imrâz-ı sâriyenin men’ ve itfâsı hususunda vasıl olduğumuz terkiyât-ı ‘azime sayesinde bu gibi halâtın men’ ve tahdidi kemâl-i emniyetle icra edilebilir. Harbde hasta ve mecruhîn tedavisi hususunda gösterilen arzu isfâr-ı sâlifede olduğu gibi görüşülmeyerek bi’l-‘akis halkın tabakât-ı muhtelifesinde daima tezâyüd etmiştir. Bu sayede istikbaldeki harblerde daha güzel hazırlanmış ve emre amâde daha çok gönüllü kuvvetler bulabileceğimizi kemâl-i emniyetle arz edebilirim.

Fransa harbinde mecruh ve hastalara mu’avenet eden heyet-i sıhhiyemiz seferi kuvvetinde bir kolordu yekununa muadil idi. Menâfi’ vatani müdafa’ için tekrar bir sefer açılrsa arz ettiğim gibi yalnız hükümetin resmi heyet-i sıhhiyesi bu yekuna balığ olur. Gönüllülerde dahil hesap edilirse bu kuvvetin za’fından fazla bir yekûn tutar.

Alman milletinin bu kuvvetin meydan-ı harbde büyük bir kıymeti olacağını takdir ve bu yolda pek büyük muvaffakiyet istihsâl edileceğine emin olabiliriz.